

PIOTR KOWALEWSKI JAHROMI
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: 0000-0003-2886-3628

TAYNNA MENDONÇA MARINO
Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0000-0002-8368-0448

WPROWADZENIE: GLOBALNE ROZMOWY O PRZYSZŁOŚCI HISTORII I TEORII

INTRODUCTION: GLOBAL CONVERSATIONS ON THE FUTURE OF HISTORY AND THEORY

Organizowane od 1900 roku co pięć lat (z niewielkimi przerwami) międzynarodowe kongresy nauk historycznych są platformą do dyskusji na temat aktualnej kondycji historii oraz nowych i wyłaniających się trendów w historiografii, a także zachęcają do interdyscyplinarnych badań i współpracy międzynarodowej¹. Po pierwszej wojnie światowej historia została oskarżona o podżeganie do agresji i nacjonalizmu. W odpowiedzi na te oskarżenia, podczas V Międzynarodowego Kongresu w Brukseli w 1923 roku, po raz pierwszy pojawiła się idea powołania Międzynarodowego Komitetu Nauk Historycznych (*Comité International des Sciences Historiques*, CISH / *International Committee of Historical Sciences*, ICHS)². Jak stanowi art. 1 Konstytucji CISH/ICHS, celem tej instytucji jest

¹ Krótka historia Międzynarodowych Kongresów jest dostępna na stronie internetowej Poznańskiego Kongresu. Karolina Filipowska, Krzysztof A. Makowski, „Międzynarodowe Kongresy Nauk Historycznych”, XXIII ICHS Poznań 2020/2022, <https://ichs2020poznan.pl/pl/tradycja/> (dostęp: 29.07.2023).

² Wiele aktualnych i nieco historycznych informacji znajduje się na stronie internetowej CISH/ICHS: International Committee of Historical Sciences – Comité International des Sciences Historiques, <https://www.cish.org/index.php/en> (dostęp: 29.07.2023).

„promowanie nauk historycznych poprzez współpracę międzynarodową”³. Można wymienić trzy ważne aspekty związane z utworzeniem Komitetu: 1) po zakończeniu pierwszej wojny światowej był on silnie związany z zachodnią ideą „pokoju przez prawo”, a globalna historiografia była postrzegana jako istotna część światowego porządku; 2) historiografia została zdefiniowana jako nauka, a kwestia wykorzystywanych w badaniach metod i teorii była równie ważna, jak rezultaty dociekań; 3) od samego początku w CISH/ICHS dominowała pozycja globalnej Północy i Zachodu.

Minęło stulecie, a dyskusje na temat naukowego statusu historii, obiektywizmu historyków i związków historii z polityką nadal trwają. Pomimo zapowiedzi „końca historii” historiografia jest niezmiennie wykorzystywana do uzasadniania roszczeń terytorialnych oraz nienawiści jednych grup wobec drugih. Z drugiej strony, status historii jako nauki jest coraz bardziej zagrożony przez fake newsy, negacjonizm, agresywną politykę historyczną, a także przez zwykłą obojętność wobec wiedzy o przeszłości. Wyzwania te skłaniają nas do zastanowienia się, co zrobić, by nasza dyscyplina była nadal aktualna i użyteczna, a także dlaczego i dla kogo może taką być?

Te znane od dawna pytania zmieniają dziś swój kontekst za sprawą pojawienia się nowych tendencji w refleksji historycznej, związanych na przykład z dyskusjami na temat antropocenu, sprawczością bytów innych niż ludzie, antropocentrycznego i eurocentrycznego charakteru historii, technologii i sztucznej inteligencji, historii publicznej i roli wiedz indygeniczných w tworzeniu wiedzy o przeszłości. W centrum tych dyskusji o pozycji i aktualności historii powinny znaleźć się nie tylko wspomniane wyzwania, lecz także wynikająca z konkretnego usytuowania epistemicznego rola i odpowiedzialność jej twórców. Coraz bardziej oczywiste staje się to, że prawdziwie globalna wiedza historyczna potrzebuje teorii historii, która nie może być tworzona tylko w zachodnich centrach epistemicznych, z których jest następnie dystrybuowana jako uniwersalna, ale musi być budowana w ponadnarodowych i transkulturowych relacjach i sieciach. Krytyczne koncepcje teoretyczne i wartości etyczne, takie jak między innymi społeczna użyteczność wiedzy, zaufanie między jej twórcami i odbiorcami, a także dialog między historią i teorią, muszą być w większym stopniu włączane do rozważań o coraz szerzej rozumianej historii.

Projekt „Poznań Congress Interviews”, polegający na przeprowadzeniu cyklu rozmów ze znanymi historykami i teoretykami historii, zainicjowany został przez Ewę Domańską, która od dłuższego już czasu promuje wywiady jako ważne źródła do badania kultury akademickiej i obecnej kondycji wiedzy historycznej, a także jako okazję dla młodych badaczek i badaczy do nawiązania bezpośrednich kontaktów ze znanymi twórcami wiedzy o przeszłości oraz budowania międzynarodowych sieci współpracy. Ideę tę podjęła grupa młodych badaczek i badaczy – Piotr Kowalewski Jahromi z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Taynna

³ Konstytucja CISH/ICHS: „Constitution”, International Committee of Historical Sciences – Comité International des Sciences Historiques, <https://www.cish.org/index.php/en/presentation/constitution/> (dostęp: 29.07.2023).

Marino, Hugo Merlo, Dawid Rogacz i Tomasz Wiśniewski z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Marta Nowak z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie – którzy w dniach 21–27 sierpnia 2022 roku brali udział w XXIII Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w Poznaniu. Celem projektu było wskazanie najważniejszych tematów toczących się obecnie dyskusji dotyczących teorii i historii historiografii, zidentyfikowanie problemów i wyzwań stojących przed tymi polami badań, a także rozpoznanie ich możliwych trajektorii rozwoju.

Z jednej strony każdy wywiad proponuje unikalne podejście do pytania postawionego podczas ceremonii otwarcia Kongresu, która odbyła się pod hasłem: „Quo vadis historiae?”⁴. Z drugiej w rozmowach powtarzają się nawiązania do uzgodnionych wcześniej przez autorów problemów podstawowych. Dotyczą one statusu historii w ramach akademii i poza nią, kluczowych kwestii w teorii i historii historiografii, a także głównych wyzwań i możliwości stojących przed tymi obszarami wiedzy oraz najbardziej inspirujących lektur historycznych i filozoficznych. Wszystkie wywiady, z wyjątkiem rozmowy z Michele Salzman, która odbyła się online, były przeprowadzane bezpośrednio w Poznaniu w dniach 21–28 sierpnia 2022 roku i zostały autoryzowane przez rozmówców. Autorzy wywiadów wybrali fragmenty z transkrypcji rozmów, opatrzyli je tytułami i przypisami. Wiele przypisów zawierających noty bibliograficzne dodanych zostało przez badaczki i badaczy, z którymi przeprowadzono rozmowy. Realizację projektu koordynował Piotr Kowalewski Jahromi, który zajął się redakcją całości i wybrał porządek prezentacji wywiadów.

Cykl rozpoczyna rozmowa Ewy Domańskiej z Olufunke Adeboye (University of Lagos, Nigeria). Daje ona interesujący wgląd w mało znaną w Europie historiografię afrykańską, oferując także ważny wkład w dyskusję na temat geografii wiedzy i statusu tak zwanych prowincji epistemicznych w porównaniu z historiografią anglosaską. Kwestie te zostały również poruszone z perspektywy azjatyckiej w wywiadzie z Edwardem Q. Wangiem (Rowan University, USA i Peking University, Chiny) przeprowadzonym przez Dawida Rogacza. Kwestia prowincjonalizowania Europy nie byłaby pełna bez rozmowy z Dipeshem Chakrabartym (University of Chicago, USA) przeprowadzonej przez Tomasza Wiśniewskiego, która porusza nie tylko problemy historii eurocentrycznej i sekularnej, lecz także wprowadza w planetarną perspektywę myślenia o przeszłości.

Nowa kondycja historyczna i wyzwania dla historii więcej-niż-ludzkiej znajdują się w centrum podwójnego wywiadu – z Markiem Tammem (Tallin Uni-

⁴ Wszystkie wykłady z ceremonii otwarcia: Olufunke Adeboye, „Where Is History Going in Africa?”; Dipesh Chakrabarty, „Capitalism, Work, and the Ground for Planetary Histories”; Ewa Domańska, „Wondering about History in Times of Permanent Crisis” zostaną opublikowane w *Storia della Storiografia* 82, 2 (2022). Polskie tłumaczenia wykładów Adeboye i Chakrabarty’ego ukażą się w *Klio* 69, nr 1 (2024). Tłumaczenie wykładu Domańskiej zostało już opublikowane: Ewa Domańska, „Zastanawiając się nad historią w czasach permanentnego kryzysu”, przeł. Krzysztof Dix, *Prace Kulturoznawcze* 26, nr 2 (2022): 133–146.

versity, Estonia) i Zoltánem Boldizsárem Simonem (Universität Bielefeld, Niemcy) – przeprowadzonego przez Taynnę M. Marino. W dalszej części Hugo Merlo pyta o istotne trendy globalnej historiografii i epistemiczny status teorii historii w dwóch wywiadach: z Edoardem Tortarolo (Università del Piemonte Orientale, Włochy) i Estêvão de Rezende Martins (Universidade de Brasília, Brazylia).

Rozmowa Tomasza Wiśniewskiego z Kalle Pihlainenem (University of Helsinki, Finlandia) rozwija temat trwającego kryzysu historii i rozważa ucieleśnienie (*embodiment*) jako fundamentalny element reprezentacji historycznej. Z kolei dwa wywiady przeprowadzone przez Piotra Kowalewskiego Jahromi – z Veronicą Tozzi Thompson (Universidad de Buenos Aires, Argentyna) i Antoonem De Baetsem (Rijksuniversiteit Groningen, Holandia) – poruszają temat aktualnych wyzwań dla historii i możliwych dróg wyjścia: poprzez zaufanie, profesjonalną krytykę i prawa człowieka.

Ważnym dodatkiem do tej serii teoretycznych konwersacji są rozmowy przeprowadzone przez Martę Nowak z dwojgiem uznanych badaczy późnej starożytności: Michele Salzman (University of California in Riverside, USA) i Ignaziem Tantillo (Università di Napoli „L’Orientale”, Włochy). Praktykujący historycy stosunkowo odległej przeszłości zastanawiają się w nich nad obecnym stanem historiografii jako dyscypliny akademickiej i współczesnymi trendami w historii starożytnej oraz związanymi z nimi problemami.

Dokąd zmierza historia? *Quo vadis historiae?* Pytamy ponownie po łacinie, zarówno by uznać grecko-rzymskie korzenie naszej kulturowej przeszłości, jak i po to, by je przekroczyć w celu budowania wspólnej przyszłości. Jest to pytanie nie tylko o przyszłość historii w sensie prognozy tego, co nadejdzie w zakresie tematów i trendów badań, lecz także o usytuowanie historyków, wybory etyczne i zaangażowanie w podejmowanie badań takich, a nie innych problemów z tych, a nie innych perspektyw. Z kim i jak powinniśmy rozmawiać o przyszłości? Komu wolno o niej mówić, a kto pozbawiony jest głosu? Jesteśmy przekonani, że prowadzony w atmosferze wzajemnego szacunku dialog między różnymi światami i światopoglądami jest najlepszym sposobem na wspólną pracę na rzecz lepszej przyszłości dla wszystkich. Dokąd zmierzamy (*quo vadimus?*) jako historycy i naukowcy? Przejście do pierwszej osoby liczby mnogiej jest dla nas kluczowe i podkreśla ciągły ruch w kierunku budowania globalnej społeczności historyczek i historyków (w ekumenicznym sensie)⁵ zaangażowanych w walkę o lepszą przyszłość naszej planety poprzez tworzenie i propagowanie rzetelnej i użytecznej wiedzy o jej przeszłości.

⁵ Idea ekumeny historyków („Die Ökumene der Historiker”) została wprowadzona przez Karla Dietricha Erdmanna w 1987 roku. Zob. Karl Dietrich Erdmann, *Die Ökumene der Historiker. Geschichte der Internationalen Historikerkongresse und des Comité International des Sciences Historiques* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987) oraz uzupełnione wydanie angielskie: Erdmann, *Toward a Global Community of Historians: The International Historical Congresses and the International Committee of Historical Sciences, 1898-2000*, red. Jürgen Kocka i Wolfgang J. Mommsen, we współpracy z Agnes Blänsdorf, przeł. Alan Nothnagle (New York: Berghahn Books, 2005).

W imieniu uczestników projektu „Poznań Congress Interviews” chcielibyśmy wyrazić głęboką wdzięczność wszystkim uczonym za poświęcony czas, otwartość i pomoc w realizacji wywiadów. Kongres dał nam wyjątkową okazję do spotkania historyczek i historyków, których prace inspirowały nas od dawna. Mamy nadzieję, że dzięki temu projektowi będą mogli inspirować także innych badaczy i zechcą kontynuować rozpoczęty przez nas dialog.

*Przełożył z angielskiego oryginału
Piotr Kowalewski Jahromi*